

T A R C Z A.

Reformációkori egyháztörténeti emlékek.

A Szent-István-Társulat dicséretreméltó áldozatkészségéből, azon hatalmas vállalkozásból, mely a reformáció korából való egyháztörténeti emlékeknek összegyűjtését tűzte ki célul, megjelent a III. kötet,¹ melynek tartalmát, mint az előző kettőt kötelességszerűen bemutatjuk olvasóinknak.

Hatalmasnak minősítjük mindenekelőtt ezt a vállalkozást azért, mert felöleli és összegyűjti valamennyi oklevélszámba menő történelmi emléket a reformáció korának, ha bárhol már publikálva voltak is azok, itt összegyűjtve feltaláljuk őket, a levéltárakban meglevő, még kiadatlan iratokkal együtt, hogy a reformáció korát eredeti egykorú adatokkal világíthassa meg. Ezért halad oly lassan előre. A kezünk alatt levő 600 lapos kötet, az 1535—1541. vagyis hét évi időközéből 575 darab, részint levéltárakból, részint nyomtatott művekből összegyűjtött egyesek egykorú leveleit tartalmazza, melyekkel élénk világot vethetünk a reformáció térfoglalásának homályos útjára.

Miként a rövid előszóban olvassuk, a nagyérdemű szerkesztők azért vették fel jelen kötet határávéül az 1541-dik esztendőt, mert ez nemcsak nemzeti, hanem vallási szempont-

¹ *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából.* (Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia. Szerkesztették Bunyitai Vincze, Rapaics Rajmond, Karácsonyi János, a Szent-István-Társulat tudományos és irodalmi osztályának tagjai. Harmadik kötet 1535—1541. Budapest, 1906. Kiadja a Szent-István-Társulat. Nagy 8-rétű 6 + 593 + 3 lap. Ara 20 korona.

ból is roppant fordulópont hazánk történetében. Országunk három részre szakadt, a budavári Nagy Boldogasszony-templom török főtemplommá lett, tegyük hozzá, a reformáció is mind jobban megszilárdult és most már roppant gyorsan terjedt.

Az első lapon Várday Pál esztergomi érseknek meghívóját olvassuk, melyben 1535 április 23-ára zsinatot hirdet székvárosába, melynek határozatairól ugyan nem értesültünk, de látjuk, hogy az egykor hatalmas és egységes kath. egyház mindjobban tért veszít s mivel a világi gazdagságra való törekvés képezte vágyainak netovábbját, legérzékenyebb oldalról érintette, a zavaros politikai viszonyok miatt nyomasztó helyzetbe jutott ország zilált pénzügyi viszonyaiból kifolyó azon eljárás, hogy leginkább hadi célokra, az egyházi javak zálogba adattak, vagy egyes főurak által a haza érdekében tett költségek megtérítésére lekötettek. Ferdinánd király 1535 július 26-án felhatalmazza Török Bálintot, hogy a vránai perjelség birtokait a Zrinyiektől, kik azokat zálog czímen birják, saját pénzén kiválthassa; egyúttal biztosítja, hogy e birtokokat ő és örökösei mindaddig megtarthatják, míg a kiváltásukért fizetett összeget vissza nem kapják, másnap pedig a vránai perjelséget Török Bálint fiának, Jánosnak adta Ferdinánd, tehát a család jogosan élvezte annak jövedelmeit s a birtokot nem úgy foglalta el. Ki is jelenti Bálint úr azon évi augusztus 31-iki nyilatkozatában, hogy a kezében levő egyházi javakat, melyeket a királyi felség adományából bir, a részére kikötött feltételek teljesítése esetén, t. i., ha pénzt megadják, Zalaházi Tamás egri püspöknek visszaadja. Ám csakhamar nagyot fordult az egyházpolitika. Nádasdy Tamás 1535 Ferdinándhoz, Enyingi Török Bálint 1536-ban Zápolyához pártolt át s ez csak előbbre vitte a reformáció ügyét. János király 1536 szeptember 30-án 16 ezer forintért zálogba adja Debreczent Török Bálintnak, a ki Thurzó Eleknek 1537 április 6-diki jelentése szerint, az osztrák tartományok pusztítására szándékozott megindulni, ez azonban elmaradt, mert Mihály pannonhegyi főapát azt jelenti augusztus 27-ről Ferdinándnak, hogy Török Bálint az apátság minden birtokait, a monostor és vár kivételével, erőszakosan elfoglalta, kéri tehát, hogy nyomorúságos állapotán, melyben valamint a vár védelmére felfogadott embereket, úgy a rend tagjait tovább élelmezni képtelen, segíteni kegyeskedjék. A kérelem eredményre vezetett, mert Ferdinánd, a hűtlen és rebellis Török Bálintnak Gönyő és hozzátartozó birtokait Ságot, Tápot és Szentmiklóst, melyek különben előbb is a pannonhalmi monostoréi voltak, nevezett

monostornak adja, hogy így némileg kárpótolja a Bálint úr és mások által okozott veszteségeiért.

Azon békealkudozások alatt, melyek Ferdinánd és János király között 1535-ben kezdődtek, s többszöri megszakítással három évig folytak, az ellenséges pártfelek sokszor támadták egymást. Így akarták elvenni Török Bálinttól Pápát, s ennek keresztülvitelére a veszprémi püspök 1537 október 14. fel is kérte Ferdinándot; de Gesztes, Szigetvár, Debreczen ura nem várta összetett kézzel az ellene törő sereget, 1538 márczius 25. körül; Baranyai Mátyás tatai várnagy útmutatása mellett, mintegy 1500 főnyi sereggel Győr városát megrohanta, melyet emberei kiraboltak és az összes házakat felégették. Thurzó Elek ezévi augusztus 1-ről jelenti Ferdinándnak, hogy Török Bálint a győri káptalan és a szentmártoni apát dézmáját szedeti, e miatt a káptalan tagjai különösen az apát csaknem éhen halnak. De hogy nem üldözte mindenütt a papokat, Batthyány Perpetua 1538 június 11. adományleveléből is kitűnik, a ki azt mondja, hogy a zseliz-szentjakabi apátságot, kegyuri jogánál fogva, nagyeágos Enyingi Török Bálint somogyi főispán, dunáninneni királyi főkapitánynak és nejének, nagyságos Pemflinger Katalinnak különös kérésére adományozta Pécsvárady Lászlónak, a somogyvári konvent perjelének. Tehát nem akadályozta meg, hogy az apátság be ne legyen töltve, pedig látunk ám erre elég különös példákat.

Ferdinánd 1540 november 24-én a szentgotthárdi apátság kegyuraságát Thurzó Eleknek és Salm Miklósnak, illetve Thurzó mostoha gyermekeinek a felsőlendvai Széchyeknek adományozta s ezek ennek birtokába beletültek. A lébényi apátságot Vecsés-lőesi Boldizsár deák az elmúlt zavaros időkben elfoglalta, s azt a panonhalmi főapát ismételt kérésére sem adta vissza, Ferdinánd megparancsolta 1539 április 17-én a győri káptalannak, hogy ezért perbe idézze. A tihanyi apátság javai, Ferdinándnak azon évi deczember 1-én kelt adománylevelével Choron András zalavármegyei főispánnak, illetőleg fiának Jánosnak adományozta. A koppánmonostori és tatai apátságok jószágait a tatai vár részére lefoglalták. Mint Lukács kolosi apát 1536 június 6-iki tiltakozásából látjuk, ezen apátság javait Hrussay Lőrincz testvérét, János apátot halállal fenyegetvén foglalta el. Az óbudai prépostságnak Pereszlény, Körtvélyes, Nádas birtokait, melyek Tréncsén és Nyitra vármegyében vannak Ostrosyth Miklós foglalta el 1537-ben, Balassa Zsigmond a bozoki prépostságot foglalta el, az ipolysági prépostságot Lipcsey Orbán kapta 1537 február 6-án Ferdinándtól, Révay Ferencz és István 1535 február 15-én megváltják a turzói

prépostság birtokait János király az abaujvármegye mislei prépostságához tartozó birtokokat és a széplaki apátságot 1537 május 17-én Gecsey Mártonnak és Lónyay Gergelynek adta zálogba 20 ezer forintért. A jászói prépostságot Serédy Gáspár birta 500 forintért zálogba, Török Bálint által birtószágai a nyitrai püspökségnek 1536 szeptember előtt Thurzó Elek kezére kerültek.

Hogy az itt előszámolt főúri családok, kik egyes egyházi birtokokat elfoglaltak, vagy azokhoz zálogba jutottak, legelső pártfogói voltak a reformációnak, senki sem tagadhatja, sőt annak terjedésére ezek nagy befolyást gyakoroltak, mely azonnal kitűnik, ha a reformátorok munkáját vizsgáljuk.

Kezdjük el ezek sorát Dévayval.

Az 1533 július 18—21. között bécsujhelyi fogságából szerencsésen elmenekült Dévay, 1534 januárban Budán már János király fogságában volt. Azon körülményből, hogy Dévay 1535 május 16-ról Sárvárról keltezi Bebek Imréhez intézett azon ajánlólevelét, melyben Szegedi Gergely ellen írt munkáját neki ajánlja, egyháztörténetíróink még eddig nem vonták le azon következtetést, hogy dunántúli reformátorsága idejét legalább is innen számítsák, pedig régibb íróink Ember Pál, Bod Péter egyező értelemmel Pápa, Sárvár, Balaton- és Rábamelléke reformátorául emlegetik. Lehetetlennek tartom, hogy Dévay budai fogsága és 1535 májusban Sárváron való tartózkodása között, az ezen évben Ferdinánd részére meghódolt Nádasdy Tamás intéző kezét ne látnánk, a ki János-párti országrészből magához vitte az üldözött reformátort és jó darab ideig, ettől fogva majdnem egy és fél évig magánál, vagy maga körül tartotta s 1536 végén történt külföldi útjában is támogatta. Dévayról 1535 május 16-ika után, az első adatunk 1535 november 10-ről való, ezen napon Nürnbergben kelt levelében értesíti Nádasdy Tamást ideérkezéséről; tehát lehetetlen, hogy az ő hite nélkül indult volna külföldi útjára; sőt azon körülményből, hogy pénzbeli dolgairól is értesíti és tudatja vele, hogy ezen utazásban Nádasdy unokaöcsése, Hárságyi Ferencz is, a kit 1535 december 31-én zalavári apáttá neveztetett ki Ferdinánddal, őt segítette s ezenfelül tíz forintot adott neki, valamivel jobban megmagyarázható a pártfogó és pártfogolt közötti viszony. Hiszen ezt a Hárságyit Nádasdy a wittenbergi egyetemre küldte tanulni; kiről Dévay leveleiből még azt is megtudjuk, hogy még 1537-ben is ott óhajtott maradni, kinek atyja úgy látszik a reformátort is segítette, mert arra kéri 1536 december 19-iki levelében Nádasdyt, hogy stírgesse a pénz elküldésére.

Dévay ezen külföldi útját szembaja orvoslásán kívül munkái kinyomatására használta fel; Melanchtonnak 1537 október 7-én kelt Nádasdyhoz intézett azon levelével együtt, melyben magasztalja ezt a főurat, hogy nagy költséggel iskolát állított fel s ajánlja neki Dévayt, ezt a kiváló tudományosságú férfiút és Sylvestert, közölve vannak a munkái elé irt ajánlás és előszó is. Latin munkáin kívül 1538 áprilisra már kinyomatta Krakóban „A tiz parancsolatnak“ stb. című magyar hittani kézikönyvét, mert ezen hónap 9-ről kelt levelében azt írja Werner György Peregi Albertnek, hogy Krakón átutaztában Victor Jeromos könyvnyomtató Dévay Mátyás magyar könyvecskéjének néhány példányát azzal a kéréssel mutatta be neki, hogy annak példányaiból juttasson egyetkettőt Sylvester Jánoshoz. Peregi Albert pécsi prépost május 9-én kelt kíséző levelével küldötte el Sylvesternak a könyvet, ki mire ezt kezéhez vette, valószínűen Dévay is hazaérkezett, mert 1538 május 30. és június 6-ik között Németujvárról kelt levelében arról értesíti Nádasdyt, hogy ideérkezett, a maga dolgairól Sebestyén által élő szóval értesítette s rendelkezését várja. Majd június 10-éről ugyancsak Németujvárról kelt levelében arra kéri pártfogóját, hogy ha útra indul (bizonyosan Pozsonyba, a június 15-re összehívott országgyűlésre), ládájának Pozsonyba szállíttatásáról gondoskodják, mert abban vannak könyvei s azok nélkül el nem lehet. Batthyány Ferencz horvát báné volt Németujvár, a ki még nem pártolta a reformációt, de valószínű, hogy Nádasdyval való összeköttetései révén jutott be hozzá Dévay. Meddig tartózkodott itt? nem lehet eldönteni, 1539. már Perényi Péternél volt, a kivel az úrvacsoráról való eltérő véleményük miatt meghasonolván, mint Stöckel Lénártnak 1540 július 23-án Révay Ferenczhez irt leveléből értesültünk, elhagyta Perényi udvarát s onnan Serédy Gáspárhoz ment, a ki a szikszói iskola tanítójául óhajtja alkalmazni. A teljesség szempontjából csak sajnálnunk lehet, hogy *nincs felvéve a gyűjteménybe* Dévaynak 1540 áprilisban Stöckelhez intézett levele, melyben Perényitől való távozása okául az említett véleménykülönbséget hozza fel, a kitől azonban semmiféle méltatlanságot sem szenvedett, mint akkoriban híre járt. (Régi M. Költ. T. II. 429 l.) Szikszóról ismét külföldre, Wittenbergbe ment Dévay; Melanchton 1541 december 28-án Haller Sebestyénhez, György brandenburgi örgróf kancellárjához irt levelében kéri, hogy ajánlja ura pártfogásába a bujdosó Dévayt.

Ferdinándnak 1539 október 18-án kelt rendelete, melyben Homonnai Drugeth Gábor Ungvármegye főispánját, ki a

király ismételt parancsai ellenére sem engedte birtokain a püspöki tizedet beszédetni, utoljára és keményen inti, hogy a dézmát a királyi tizedszedőknek pontosan szolgáltatassa be, szinte belekérgette a reformáció megkedvelésébe s mivel Dobó Ferenczhez, Homonnai Drugeth Antalhoz, Györgyhöz és Imréhez hasonló rendeletet küldött, az általuk letiltott tized visszaperlése miatt való kellemetlenség csak olaj volt az amúgy is izzó tűzre.

Révay Ferencz túróczi főispán már protestáns iskolába akarja járatni gyermekeit. Werner György nagysárosi kapitány, Révay azon kérésére adjon neki tanácsot hol neveltesse fiát, 1539 augusztus 1-én kelt válaszában azt ajánlja, hogy Bártfán vagy Eperjesen. Bártfán Stöckel Lénárt lesz a tanárunk, kit Melanchton nagyra becstül. Itt alkalmas szállásuk is lesz Eck Bálint városi főbirónál, kinek házában, mint tanulók Perényi Mihály és Serédy Gáspárnak egy unokája is el vannak helyezve. Eperjesen Fridericus András az iskolamester, ki ezelőtt több éven át Kassán működött dicséretesen. Ha Sárosra viszi fiait, itt azokat ő saját házába fogadhatja. Mindent összevetve ő Bártfának adja az elsőséget. Révay is ezt látta legjobbnak s magát Stöckelt kérte meg, hogy vegye magához fiait, a ki szeptember 7-én azt válaszolja, hogy készséggel fogadja őket házába nevelésbe. A Révayfiúk csakugyan Bártfára mentek. 1541 december 6-ról Stöckel arról értesíti apjukat, hogy fiainak nevelője, Gyulai Gábor, állásáról lemondott, őt magát pedig Melanchton arra figyelmezteti, hogy Magyarország ezidőszerinti zavaros állapotában Bártfánál biztosabb helyre vonuljon. Révay közvetlenül magával Lutherrel is levelezett, midőn a Zwingli-féle úrvacsora tant a szentírással és a józan ésszel jobban összeegyeztethetőnek tartotta, érveit közölte vele, melyre Luther 1534 augusztus 4-én válaszolt neki, hogy Zwingli bizonyítékai meg ne ingassák hitében, igyekezik megczáfolni a svájci reformátor érveit, kéri hogy az egyszer megismert igazságtól ne távozzék el. Levelet így végzi: „Az Istennek ígéje: *ez az én testem*, téged nem csal meg. A te következtetésed és az emberek bölcsessége koholt és megcsal. Őrizzen meg tégedet az Úr Krisztus és vezessen az ő szentlelkével. Ámen.“

Serédy Gáspár Ferdinánd-párti felvidéki kapitány, mostoha fiát Perényi Mihályt és nővérének fiát szintén Bártfára adta iskolába. Ugy látszik Perényi Pétert is meg akarta győzni a reformáció igazságáról s midőn 1538 Prágában volt, itt megvette Révay hittani kézikönyvét s Nádasdy Tamás útján elküldötte neki. Bizony ekkor nem igen pontosan fizették a

kapitányokat s azok legénységét; ezeknek zsoldját sokszor a magukéból fizették, hogy aztán pénzükhöz jussanak, lefoglalták a tizedet, 1535. június 26-án Serédy is vett egy parancsot, hogy az általa elfoglalt dézmát minden késedelem nélkül visszatérítse. Midőn Ferdinánd 1537. márczius 28-án Perényi Péter fiát, Ferenczet kinevezte egri püspökké, annak jövedelméből Serédy Gáspár és Bebek Ferencz részére 30,000 forintot levonatni rendelt. Mivel Perényi Ferenczből nem lett püspök, Serédy meg pénzéhez akart jutni, 1538. június 12-én szigorú parancsot küldött rá Ferdinánd, hogy Frangepán Ferencz egri püspök birtokait semmi szin alatt el ne foglalja, ne pusztítsa, se dézmáját újból meg ne támadja. Úgy ezen rendeletnek, valamint Frangepán egy későbbi, Ferdinándhoz felterjesztett kérésének, melyben Serédyt a zemplénavármegyei tized felszedésétől eltiltatni kérte, nagyon leszállítja az értéket, Ferdinánd által 1541. február 1-én Serédy részére kiállított biztosító levél, melyben kijelenti, hogy a váradi káptalan borsodmegyei birtokait, Aszalót és Felső-Zsolczát, továbbá Kassa város birtokait, Garadnát és Fonót Abaujban, csak akkor lesz köteles kezeiből kibocsátani, ha azt a négyezeröttszáz forintot, *melylyel neki szolgálataiért tartozik*, ugyanőneki egészen megfizetik.

Pedig Frangepán Ferencz egri püspök, kalocsai érseknek 1540. júliusi, a hitjavítás terjedését érintő emlékirata szerint, Serédy Gáspár, Nádasdy Tamás már a reformációt elfogadottak közé soroztattak.

Eszteri György sárospataki prefektusnak Boczkovicz Ulrikhoz 1535. deczember 17-én írt leveléből arról értesülünk, hogy az elüzlött anabaptisták engedélyt kértek a Patakon való megtelepedésre, de Sárospatak ura, Perényi Péter, nem tűri meg őket. Boczkovicz már deczember 29-én tudatta ezt a hírt a bártfai tanácscsal. Ismételt kérésükre — úgymond — tudatja velük, hogy az anabaptistákat, mint Perényi Péter tisztartója levelének mellékelte másolatából láthatják, sem Patakon, sem annak vidékén megtelepedni nem engedik.

Ferdinánd meg akarván nyerni párthívének Perényit, 1537. január 17-én kelt adománylevelében, annak előrebocsátása után, hogy tekintetbe véve Perényi Péter erdélyi vajdának hosszú időn át tanusított hűségét, Gábor nevű fiának adományozza a Macedoniai László halálával megüresedett váradi püspökséget, egyszersmind arról is biztosítja, hogy ha életében a fia meghalna, ezt az általa ajánlottanak fogja adományozni. Ennek a kinevezésnek természetesen nem vette semmi hasznát sem Perényi, de alkalmas volt azért a jóindulat doku-

mentálására. At is pártolt később; 1540 július 3-án arra kéri Thurzó Eleket, hogy Ferdinánd királyhoz való pártolását mozdítsa elő, igérvén, hogy mindenben hű alattvalója leend a királynak, egyszersmind előszámlálja kívánalmait, hogy minden kiváltságaiban, birtokaiban erősítse meg, a melyek jövőjének biztosítására szolgálának. Ez évi július közepén azt írja, hogy János királylyal nem fog megbékülni és megegyezni, ezen ígérletét azon feltétel alatt tartja meg, hogy azon esetre, ha János megtámadná, Ferdinánd segítségére legyen *és őt vallásában sohase háborgassák*. Ez alatt nyilván a reformációhoz való csatlakozását értette, hiszen Dévay már ekkor udvarában volt. Ferdinánd király 1540 július végén, Perényinek azon kérését, hogy vallásában ne akadályozzák, helyben hagyja, ha különben jó keresztyén módjára megtartja, a mit az igaz kath. vallás rendel. Perényi, a királynak a vallásra vonatkozó válaszával megelégedett, s mint egy 1540 augusztus 19-ike körül való levelében mondja, nem akart valami új felekezetet pártolni, vagy alapítani, hanem erre vonatkozó kikötésével csupán irigyeinek és vádaskodóinak akarta útját elvágni.

Midőn Bebek Imre, a kit János király 1534-ben mivel felszentelt pap létére megnősült, Budán bebörtönöztett, Ferdinánd hűségére tért, ez neki a multa nézve teljesen megbocsátott, ezenfelül meghagyta a szent Miklósról nevezett székesfehérvári prépostság javadalmának élvezetében, hogy azt mindaddig bírhasssa, míg valami más jószágot nem ad neki helyette; ugyanekkor adományozta neki a borsodvármegyei Csorbakó várát; gömörvármegyei ősiségének pedig, valamint Budán az olaszok utcájában levő házának birtokában megerősítette; vallására nézve pedig az 1541 február 8-án kelt oklevél bevezetésében biztosította, hogy a miatt őt, senkinek a kérésére, vagy bujtogatására sem fogja üldözni, ha máskülönben magát jól és becsületes módon viseli, köteles lesz azonban Bebek belenyugodni azokba, a melyeket vagy az egyetemes zsinat, vagy a kath. egyház közzsinatai elfogadandóknak és megtartandóknak határoznak.

És most térjünk át a reformációnak egyes városokban észlelhető hódításai és megszilárdulása ismertetésére. Rendkívül érdekes adatokat tár elénk ez a kötet.

Klein János zólyomi lelkész 1535 január 24-én értesíti *Selmeczbánya* biráját és tanácsát Mátyás káplán ügyéből kifolyólag, hogy tiszta életű evangélikus tanítót válaszson. Felhívja a tanácsot, hogy Tröpper János jägerndorfi hitszónoknak rendes meghívót küldjön, ha azt akarja, hogy az a kitű-

zött időben hozzájuk menjen. Tröppent már 1534 november elején meghívták a selmeczbányaiak a lelkészi állás elfogadására, s midőn 1535 február 1-én bizonyára Klein felhívására újabban meghívták, levelük végén arra is kéri, hogy egy tót hitszónokot is hozzon magával. Már február 9-én tudatta a tanácscsal, hogy a meghívást elfogadja és elmegy hozzájuk. Tót lelkészről is gondoskodott; János a brumoviczi eklézsiában az Isten igéjének szolgája; augusztus 29-én arról értesíti a tanácsot, hogy jöllehet őt parochusuk Tröpper János, tót hitszónoknak meghívta, mégis mivel a selmeczbányaiak meghívóját későn kapta, Szent-Mihály napra nem mehet el hozzájuk, hanem csak Szent-Mártonra. Mivel a lutheránus dögvész már Selmeczbányát is megmételyezte, 1536 január 7-én meghagyja Ferdinánd király a tanácsnak, hogy Várday Pál esztergomi érseknek oda küldendő megbizottait a kath. hit védelmében és az eretnekség megakadályozásában támogassák. Ennek a rendeletnek nem lett eredménye. Hensel Achatius hodrusbányai lelkész február 11-én arra kéri Tröpper János mestert, *a selmeczi igaz eklézsiának püspökét*, eszközöljön ki számára a tanácsnál legalább heti 25 dénár fizetésjavítást. A városi tanács a reformáció útján feltartóztatlanul és czéltudatosan haladt előre. 1536 június végén a dominikánusok kolostorát lefoglalja és abba a Szent-Erzsébet-ispotályból a szegényeket és betegeket áthelyezi; *július 19-én pedig egyenesen felszólította a körmöczbányai tanácsot, hogy a vallási és egyházszertartási, szervezési ügyekben tervezett zsinatot minél előbb hívja össze.*

Mivel Tröpper János 1536 végén a lelkipásztori hivatal alól való felmentését kérte a selmeczbányai tanácstól, új hitszónokról kellett gondoskodni. Meghívták Schworetz János óhegyi predikátort, a ki június 21-én azt válaszolta, hogy írjon előbb a tanács a Fugereknek, kérje azoktól elbocsátását, ha ők engedik, akkor elfogadja a meghívást. A sziléziai neumarki predikátor, Rosenberg Simon, más néven Hyppolitus, a ki előbb szerzetes volt, augusztus 2-án értesíti a tanácsot, hogy a felajánlott hitszónoki állomást nem fogadhatja el. 1537 október 19-én ugyanezt válaszolta Bernth Simon brigi lelkész s a tanácsot Tilczen Márton lubczeni predikátorhoz utasítja. Kressling János korponai lelkész is azt írja november 3-án, hogy nem tud nekik jó lelkipásztort ajánlani. Panicula János csak Moiban boroszlói pap ajánlóleveléből ismeri, személyesen nem. Ha ezt választják meg, örvend azon, hogy egymásután hárman jöttek Jägerndorfból e vidékre, még pedig ketten Selmeczbányára és ő Korponára. Panicula a meghívást elfogadta, oly

feltétellel, hogy a város költségén szállítsák el és egy év múlva, ha nem tetszenék meg nekik, kötelesek lesznek saját költségükön Sziléziába visszavitetni, s a november 14-én irt levelében tovább dicséri a selmeczieknek a Jézus Krisztus evangéliumához való vonzalmát. Deczember 1-én azt írja, hogy 17-én Teschenben lesz s kéri, hogy onnan továbbszállítsák. A reformáció terjedését tanusítja Kapothy Imrének, a sági zárda prefectusának 1538 április 24-iki levele, melyben arra kéri a selmeczbányai tanácsot, hogy küldjön neki két könyvet: Luther predikációit és Brencznek János evangéliuma felett irt commentárját.

Panicula János Selmez új lelkésze, előlről kezdte a dolgot, még 1538-ból való levelében arról értesíti a város biráját, hogy iskolájukra többen panaszkodnak, mivel a fiúktól a tanítók semmit sem vesznek számon; ezért van rossz hire az iskolának, s ez az oka, hogy a legtöbb városi polgár máshová viszi gyermekeit iskolába, felhívja a város biráját, Bálintot, hogy iskolamesternek csak tanult és szorgalmas embert alkalmazzanak, majd egy 1539. levelében tudatja vele, miként lehetne az iskola bajain és hiányain segíteni. Sürgeti a vallás tanítását is, 1540-ben a tanács Salczer Jánost Boroszlóban taníttatta, az itteni lelkész. Moibanus Ambrus 1541 márczius 6-án azt ajánlotta a városnak, hogy Salczerert tovább is taníttassák. A tanács 1541 május 4-én Kresling János korponai predikátort hívta meg a lelkészi állomásra, melyet az el is fogadott, egy későbbi május 17-diki levelében örömét nyilvánítja a felett, hogy Panicula letételében nem volt része. Július 22-én három kocsit kér a tanácstól az átköltözködésre, kettő holmijának kell, a harmadik pedig maga, felesége és gyermekei részére. Tanítót úgy látszik Boroszlóból vittek, mert az itteni lelkész július 29-én tudatta a tanácscsal, hogy választott egyet a számukra és kéri, hogy biztos elszállításáról gondoskodjanak. Legyen itt még felemlítve Selmeczbányáról az, hogy Czwozeth János hodrusbányai káplán 1541 május 11-iki levelében tanácsot kér a birótól az új egyházfi fogadására nézve.

Bártfán is megszilárdult a reformáció. Stöckel Lénártot 1534 Wittenbergben taníttatták. Ferdinánd 1535 márczius 20-án szigorúan meghagyja a városnak, hogy a kath. plebánost elűzni és az elbocsátott Ézsaiást vagy más eretnek hitszónokot befogadni ne merészeljenek, hanem legyenek rajta, hogy az ez által elhintett tévelyek kiirtassanak s mindnyájan a kölcsönös szeretetben egyesüljenek. A tanács azonban az elűzött Ézsaiás helyett más lelkész után nézett. Sustelius Farkas 1537 június 10-én azt írja nekik Schweidnitzből, hogy

prédikátort jelenleg nem ajánlhat. Rajongó van ugyan körülöttük elég, de igazi keresztyén prédikátor felől keveset hall az ember; mindazáltal elküldi a város levelét dr. Hessnek, hátha ő ajánlhat valakit. Csakugyan vittek is valakit magukhoz, mert Fels Lénárd inti őket 1538 január 16-án, hogy a feleséges pap behelyezésétől álljanak el, vagy *ha már befogadták*, rögtön bocsássák el, nehogy az uralkodó szigorú rendeletét a hitehagyotton végrehajtani kényteleníttessék. Márczius 16-án már szigorú rendeletet adott ki Ferdinánd, melyben meghagyja a bártfaiaknak, hogy Lang Ézsaiás eretnek, nős hitszonokot városukból tüstént kikergessék. Mivel ezt nem teljesítették. Werner György május 23-án tudatta a tanácsossal, hogy a király nagyon neheztel rájuk a prédikátor befogadása miatt; ajánlja nekik, hogy a parancsnak engedelmeskedjenek, gondolják meg, mi válik javukra. 1539-ben már Stöckel Lénárd a bártfai iskola rektora, ki alatt az csakhamar virágzásnak indult. Most már egy jó lelkipásztor után néztek. A boroszlói lelkészek 1540 márczius 2-án azt írják a tanácsnak, hogy nagy sajnálkozásukra nem tehetnek eleget kérésüknek, mert maguk is szükiben vannak a jámbor és tudós lelkipásztoroknak. Ilyeneket a szomszéd meiszenieknek és brandenburgiaknak sem tudnak küldeni, pedig ezek nem törődve az emberi hagyományokból eredő akadályokkal, örömmel fogadnák őket. Sustelius a sziléziai Hirschbergről márczius 7-én tudatja a tanácsossal, hogy nőtlen papot nem küldhet nekik, mert ilyet sem ő, sem más nem találhat. Mind a mellett elküldi emberüket dr. Hesshez, ha netalán ő tudná segíteni. Dyck Erazmus is azt írja márczius 11-ről nekik, hogy nőtlen papot nem küldhet, mert a kiket ismer, mind házasok. Nemcsak külföldön, a hazában is szétnéztek. Frank Bertalan 1540 július 6-án azt írja egy ismerősének, hogy Bártfán kapott állást s körülbelül szeptember 8-án odamegy. De úgy látszik, a beszterczebányaiak nem eresztették, mert Révay Ferencz turóczi főispán július 31-iki levelében arra kéri a tanácsot, hogy engedjék át Bertalan prédikátorukat a bártfaiak részére. De ennek a közbelépésnek sem lett eredménye, mert augusztus 2-án arról értesíti Beszterczebánya tanácsa Bártfa városát, hogy német prédikátorukat Frank Bertalant nem bocsáthatják el hozzájuk, mert maguknak is nagy szükségük van rá, *sok önérdékét hajhászó prédikátor után az levén az első, ki a pápista visszaéléseket megszüntetni s az evangéliumi intézményeket életbeléptetni törekszik. Rajta kívül nincs más német papjuk, a ki az evangéliomot némileg hirdetni tudná, mert a kik vannak, öregek és afféle hasznavehetetlen misemondók.* A mit a nős papokra

vonatkozólag irnak: nekik is, ismételve, írásban is, szóval is meghagyta a király, hogy ilyeneket körükben ne szenvedjenek; de a szentírás mást mond s azért ők is azt mondják, hogy inkább kell Istennek, mint embereknek engedelmeskedni. Frankért ne küldjenek, mert őt semmi szín alatt nem bocsátják el. Egy 1541 január 22-iki levélben ismét kijelentette a városi tanács a bártfaiaknak, hogy Bertalan predikátort nem eresztik el, ne is hozzák többé elő ezt az ügyet. Guglinger Farkas körmöczi jegyző márczius 6-án Hankó Márton freistadi lelkészt hívta meg és felkérte, nyilatkozzék, elmenne-e Bártfára lelkésznek, a hol nem egy, hanem néhány ezer elveszett juhnak visszavezetéséről van szó. Ha késznek nyilatkozik, gondja lesz rá, hogy a bártfaiak annak rendje és módja szerint meghívják; a város egészséges levegőjű, szép fekvésű, vadakban, halakban bővelkedik; fizetése olyan lesz, a melyet kíván. Május 24-én a városi hatóság arról panaszkodik, hogy Magyarországon kevés az olyan pap, a ki tud németül; de még kevesebb az olyan, a ki az Isten igéjét tisztán és őszintén hirdeti. Végre Hankó Márton freistadi lelkész megígérte, hogy elmegy hozzájuk prédikátornak, ha földesura Pernstein János elereszti. Bártfa város birája és esküdtei tehát 1541 augusztus 18-án Révay Ferenczet kérték meg, írna Pernsteinnek, bocsássa el Hankót, vagy ha ez már máshova ment volna, engedje meg, hogy ha bármely más alkalmas igehirdetőt hívnának is meg uradalmából, az hozzájuk elmehessen. Kérik végül, írna hasonló értelemben Morvaországba is Titschein urának.

Beszterczebánya sem kerülhette el sorsát. Várday Pál érsek 1535 november 6-án inti a tanácsot, hogy plebánusukat ne fosszák meg javadalmától. *Libetbányán* 1538 ujévkor választott bíró és tanács ellen Lőrincz predikátor sértő beszédet mondott. Később beismerte, hogy hibázott, mert csak egyes polgárok szavára hallgatott, melylyel lázadást idézett elő. Beszterczebánya tanácsa tudatta január 15-én az esetet Körmöczbánya városával s közölte vele a lázadás történetét. A papot először egy pinczébe zárta a libetbányai új tanács, ekkor aztán jobb helyet kért és vallott. Mivel pedig ez az ügy az összes bányavárosokat érdekli, a libetbányai nép és tanács kibékítése végett meghívja tanácskozásra a körmöczbányai tanácsot is. Valaki az esetet feljelentette az érseknek, a tanács mentegette magát, majd a február 12-én Beszterczebányán összegyűlt bányavárosok kérték őt, hogy ne haragudják a libetbányaiakra, a miért plebánusukat bebörtönözték, mert ezt csak azért tették, hogy biztosabb helyen tartsák a belviszály

és egyenetlenség szerzőjét, míg a szövetséges városok a feleket kihallgathatják és kibékíthetik, már ki is békültek, Lőrincz pap sértő szavait visszavonta. Besztercebányán ekkor megüresült a lelkészi állás és Lendiszer György *késmárki* predikátort hívták meg erre, a ki 1538 február 23-iki levelében késznek nyilatkozott annak elfogadására, de előbb még beszélnie kell Laszki Jeromossal, a ki most nincs itthon, azután híveit sem hagyhatja oly rögtönösen magukra; legyenek egy kis várakozással, segítsen addig lelkészüknek András mester. A predikátori állás tehát üresen maradt s a tanács arra Pativinus Kristóf morva-trübauai lelkészt hívta meg, a ki 1539 márczius 13-iki levele szerint azt nagy köszönettel vette, de sajnálatára nem fogadhatja el, mert már a trübauiaknak kötelezte le magát; ha azonban valamely arravaló egyént sikerülend találnia, értesíteni fogja őket. A besztercebányai tót predikátor is arról értesíti 1539 április 17-én a tanácsot, hogy megbízatásában eljárván, jeles német predikátorra talált, kinek hozzáintézett levelét is küldi. Ajánlja és kéri, hogy haladéktalanul hívják meg. Rotherus György tescheni predikátor április 28-ról azt írja a tanácsnak, hogy ámbár sok jóval voltak iránta a multban s azért lekötelezettjük, most még sem mehet hozzájuk predikátornak, mert beteges és mivel főnöke Prokopius nem bocsátja; de ajánl nekik maga helyett egy Bertalan nevű boroszlói születésű predikátort, a ki mint tescheni káplán dicséretesen működött s jelenleg szabad. Lendiszer is hívták ismételve *Kézmárkról*, a ki május 1-én azt válaszolta, hogy nemsokára elmegy hozzájuk és személyesen értekezik velük, mert a Szepességről, hol az igazság és az Isten ígéje miatt üldözik, minden áron távozni kíván. Francsik Bertalan tescheni német káplán június 8-án értesíti a tanácsot, hogy a meghívást Rother György tescheni német predikátor tanácsára elfogadja, azon reményben, hogy éllelmezéssel, tisztességes fizetéssel és lakással ellátják és 14 nap alatt náluk lesz.

A besztercebányaiak csak nem tudták betölteni a predikátori állást. Leidiszer György *késmárki* lelkész június 28-án tudatja a tanácscsal, hogy ígéretét nem válthatja be. Laszky sem akarja elereszteni, várjanak rá Szent-Mihályig. Erre a tanács azt válaszolta augusztus 16-án, hogy nem akarja Laszky neheztelését magára vonni, tanácsa szerint más predikátor után néznek. Erre azután az újonnan meghívottak válaszolnak. Spettinger István *rózsahegyi lelkész* november 28-án azt írja, nem tudja még elhatározni, mit tegyen. Kophart Lipót *pozsonyi predikátor* 1540 márczius 18-iki levele szerint, szívesen vette predikátorukká történt meghívását,

de nem mehet, mert nem hagyhatja pozsonyi hiveit, hanem ajánlja maga helyett Radaschin Mihály volt hainburgi predikátort, a ki most éppen szabad s csak azt várja, hogy valahová meghívják. Ha tanítóra volna szükségük, igen alkalmas személyt tudna ajánlani Sacherreiter Ulrik hainburgi iskolamestert. Ez év júliusban már Frank Bertalan a lelkészük s a tanács augusztusban Kephardt Lipót pozsonyi predikátornak ír, hogy egy Hainburgban időző, tanult és jó pedagógus fiatal embert a város nevében hívjon meg iskolamesternek. 1541. ismét predikátort hívtak. Faber Egyed február 27-én tudatja velük, hogy szívesen engedne meghívásuknak, de nem teheti, mert csak mostanában ment Liegnitzre és megígérte, hogy ez évben náluk marad, annyival inkább, mert a wittenbergiek is folyvást erre intik. Ne vegyék azért rossz néven tagadó választát. Isten, ha buzgón kéri, bizonyára küldeni fog számukra alkalmas lelkipásztort, azonban újra meghívták, mint ez márczius 31. válaszából kitünik: köszönettel vette második meghívásukat. Mielőtt véglegesen válaszolna, szeretné tudni, vajjon beleegyeznének-e abba, hogy a náluk még szokásos pápas misét lassanként beszüntethesse? továbbá, hogy ő korust végezni ne köteleztessék, hogy a misealapítványok más hasznosabb célra fordíttassanak; végre nem lennének-e hajlandók a lelkészi földek művelését magukra vállalni s neki fizetését készpénzben kiszolgáltatni? Az állás még mindig üresedésben volt. Június 20-án Fabianus, tescheni altarisza köszöni, hogy lelkésztüktől meghívták, de elégtelensége érzetében nem vállalkozhatik rá, míg végre Hankó Márton freistetlini lelkész július 4-iki levelében tudatta, hogy hajlandó elmenni Besztercebányára lelkipásztornak, de csak oly feltétel alatt, ha predikátort tartanak mellette, mert ő már gyenge, törődött ember; továbbá, ha kegyura Pörnstein elbocsátja, kinek ez ügyben ők is újak, azután, ha beleegyeznek, hogy csak Mártonnap után mehessen, mert ezen időre esik legtöbb jövedelme; végre ha megigérik, hogy öreg napjaira gondoskodni fognak róla.

Lőcsén 1535-ben Kletszó János iskolamester annyira át volt hatva Luther tanától, hogy annak nemcsak az iskolai növendékeket, hanem az ifjúságot is megnyerte. 1541-ben pedig Brassói Bogner Bertalant hívták meg prédikátornak.

Gyöngyösön 1538-ban már egészen áthatotta a lutheri eretnokség a várost és az evangéliomi igazságnak sok lelkeket megnyert.

Zsigmond lengyel király a reformáció rohamos terjedését ecseteli V. Károly császárhoz 1539 október 30-iki levelében és kéri, sürgesse a pápát egyetemes zsinat összehívására;

azt is említi, hogy Magyarországon már egész városokat megmétélyezett ez a ragály. 1538-ban már irodalmi úton is terjesztik a reformációt Gálszécsi István: A keresztyéni tudományról való könyvecske és Székely István: Keresztyénség fundamentomáról való tanuság című első magyar prot. kátéikat kiadták Krakkóban. Ugyanitt felemlíthető lett volna Dévay Mátyásnak ugyancsak ez évben Krakkóban kiadott hittani magyar kézikönyve is, „At tiz parancsolatnak, ah hit ágazatinak stb. röviden való magyarázatta“.

Ajánlom ezt a kötetet, általában az egész vállalatot a könyvtárak és a tudományos irodalmat pártoló egyeseknek a megszerzésre; a következő köteteket pedig fokozódó érdeklődéssel várom és buzgón óhajtom, hogy a tudós szerkesztők fáradságos szép munkájukat befejezhessék.

Thury Etele.